

Заповідна Хортиця

МАТЕРІАЛИ ІV МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ІСТОРІЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА:
В ПАМ'ЯТКАХ ТА МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ»

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Міністерство культури і туризму України
Національний заповідник «Хортиця»

Заповідна Хортиця

Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції
«Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці»

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Збірка наукових праць

Запоріжжя 2010

ББК 63.3 (4 Укр-43ап) 4-294
УДК 94 (477.64)

I 90

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М.А. Остапенко (голова редакційної колегії), О.Є. Борисенко, О.В. Коновалова, С.В. Копилова (відповідальний редактор), Т.М. Лисенко, О.П. Мірущенко, С.П. Моїсеєнко, О.Л. Пачковська.

I 90

Заповідна Хортиця. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці». - Спеціальний випуск. - Запоріжжя: A&V.Art GROUP. 2010.

В спеціальному випуску наукового видання «Заповідна Хортиця» зібрані матеріали доповідей та повідомлень IV міжнародної науково-практичної конференції «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці», в яких висвітлюються актуальні питання козацькознавчих студій. Опубліковані в збірнику статті розраховані на науковців і всіх, хто цікавиться історичним минулим українського народу.

ББК 63.3 (4 Укр-43ап) 4-294
УДК 94 (477.64)

Ухвалено рішенням науково-методичної ради Національного заповідника «Хортиця»
(протокол № 7 від 7.09.2010 р.).

Відповідальний за випуск: ПП В.І. Антіпов

© Національний заповідник «Хортиця», 2010
© Автори статей, 2010

Савчук П.О. Становлення та розвиток козацтва в «Історії Русів».	154
Саяний М.І. Зміївський Миколаївський Козацький монастир – остання козацька вольниця Слобожанщини.	157
Серкія О.С., Нікішина Л.М. Моральні чесноти українського козацтва.	160
Сокульський А.Л. Увічнення пам'яті козацтва: парадигми, міфи, гротеск (культурологічний аспект).	162
Степенькін С.Ю. Імена та прізвиська козаків Корсунського полку згідно реєстру 1649 р.	164
Стороженко І.С. На якій же річці відбулася Жовтводська битва?	167
Сурченко С.В. Кам'янська Січ – історія створення філії Національного заповідника «Хортиця».	170
Тітова І.С. Висвітлення подій Зборівської битви та положень Зборівського договору у козацьких літописах початку XVIII ст.	173
Трембіцький А.М. Олена Апанович – єдиний козак в українській історичній науці (до 10-річчя від дня смерті).	178
Хоменко М.М. Бджільницькі традиції запорізьких козаків та відомі козацькі пасіки в урочищах по Дніпру.	182
Чередишченко М.А. Ресурсна база та культура харчування наддніпрянських українців у другій чверті та середині XVII століття за повідомленнями Г.Л. де Боплана, А. Віміні, Павла Алеппського.	184
Чоп В.М. Традиції запорозького козацтва в історії махновського руху.	190
Шевлякова Т.Ю. Роль запорозького козацтва у заселенні території сучасної Горлівки (XVII-XVIII ст.).	194
Шилтов Ю.О. Походження козацтва (Священні Книги, Заповіти, карби, перекази, легенди, літописи).	197
Шишко О.Г. Козацький чинник в українському русі Одеси 1917-1918 років.	201

РОЗДІЛ II АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА В МУЗЕЙНІЙ ПРАКТИЦІ

Боган С.М. Миколаївський історичний музей в роки німецької окупації 1942-1943 рр.	203
Болотова Г.В. Пам'ятки духовної та матеріальної культури запорозького козацтва у виставковій та науково-освітній роботі Національного музею літератури України.	204
Борисенко О.Є. До історії придбання ікони «Богоматір Печерська зі святими Антонієм та Феодосієм печерськими».	206
Борисенко О.Є. Оберегаймо національну спадщину.	208
Василенко А.Ю. Орнамент на сволоках доби козацтва: інтерпретація та аналіз елементів.	210
Василенко С.В. Рослини на екскурсійних стежках острова Хортиця.	214
Гричиненко Т.Я. Раскрытие темы украинского казачества в современной экспозиции Измаильского исторического музея А.В. Суворова: основные проблемы и методы их решения.	218
Дашевська І.М. Козацькі пам'ятки як провідний ресурс для розвитку екскурсійного туризму в Національному заповіднику «Хортиця».	220
Івашенко О.В. «Євангеліє Калнишевського» – шедевр українського золотарства XVIII ст.	221
Казанцев О.Ф. Слуцький пояс – унікальний експонат Музею історії запорозького козацтва.	223
Карасенко В.Ю. «Давним-давно, в деякому царстві...», або сприйняття історичного часу дитиною (з досвіду роботи Національного заповідника «Хортиця»).	224
Клименко А.А. Пояси козацької доби з фондової колекції Національного заповідника «Хортиця» (НЗХ).	226
Клименко О.О. Українське гончарство XVII-XVIII ст.: мистецтвознавчий аспект дослідження.	229
Коломиєц О.П., Ланько Т.Н. Реставрація книг XVIII века («Алфавит духовный», «Василий Великий».	232
Книга о Святом духе. Послания») из фондов Национального заповедника «Хортица».	
Коновалова О.В. До питання перспективи впровадження освітньої програми для дітей дошкільного віку «Світ музею для дошкільнят».	234
Костюк С.В. Козацька тематика групи живопису Тернопільського обласного краєзнавчого музею (доробок Володимира Стадничука).	239
Кравцова О.В. Народна картина типу «Козак Мамай» в Музеї історії запорозького козацтва.	240
Кучеренко С.В. Використання краєзнавчих джерел у викладанні історії України козацької доби.	243
Латишева Л.П. З досвіду організації самостійної роботи студентів на прикладі краєзнавчого спецкурсу.	247
Латішева Л.П. З досвіду організації самостійної роботи студентів на прикладі краєзнавчого спецкурсу.	249
Макогін Б.Д. Значення Зборівської битви 1649 року в історії запорозького козацтва.	253
Маленко Л.М., Шлайфер В.Г. Булави та перначі козацької доби в музейних установах Запоріжжя.	
Моисенко С.П. До питання висвітлення теми «Запорозьке козацтво в літературі та мистецтві» в Музеї історії запорозького козацтва Національного заповідника «Хортиця».	258
Нестеренко В.І. Запорозьке козацтво та монастирі Черкаського краю (за фондовою колекцією.	262
Осталецька О.І. Рукописні плани Запорозької Січі у фонді сектору картографічних видань	265
Осталецька О.І. Рукописні плани Запорозької Січі у фонді сектору картографічних видань	
Національної Бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.	
Поліщук Н.С., Жулицька О.В. Художньо-критичні замітки до видання історичної повісті О. Маковця «Ярошенко» (на матеріалах графічних малюнків Г.С. Зубковського із фондів Одеського художнього музею).	267
Семида Т.М. Формування козацької колекції Білоцерківського краєзнавчого музею (1924–2010 рр.).	270
Семіда Т.М. Формування козацької колекції Білоцерківського краєзнавчого музею (1924–2010 рр.).	272
Смолій Ю.О. Слуцький пояс як елемент козацького вбрання: термінологія, історія виробництва, марки, стилістика.	278
Соколова Л.С. Використання матеріалів краєзнавчого музею у викладанні козацького періоду української історії та культури.	279
Чергик Н.Ю. Із досвіду створення проектів інтер'єрів об'єкту «Військова канцелярія» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ».	283
Шевченко-Чепелева Т.Т. Формирование фондовой коллекции по теме: «Казачество» в Мелитопольском городском краеведческом музее.	284
Шелемєтєва Т.І. Пряжки та ремінні накладки часів російсько-турецької війни (1735-1739 рр.) з фондової збірки Національного заповідника «Хортиця».	288
Якубова Т.А. Библиографические, архивные материалы, фонд картографии НБУВ о крепости Очаков и Северном Причерноморье (XVIII столетье).	

Пізніше у рапорті про штурм генерал Гудович відзначав військо чорноморських козаків і особливого полковника Чепігу, а також полковник Савва Білий, хорунжий Олекса Височин, старшини Прокопій Чайківський, Іван Сербин, і Андрій Білий, поручик Кіндрат Табанець. Вбитих під час штурму згідно рапорту де Рібаса не було. Особливо командир згадував чорноморських козаків відділу військового судді Антона Головатого, які, хоч і не брали безпосередньо участі в штурмі, проте протягом всієї операції постачали штурмуючим все необхідне [6, с.52]. Експонати, зображення та розповіді про конкретних людей і події поза усяким сумнівом перетворюють історичну інформацію з абстрактної у конкретну, персоніфіковану історію.

Можливість проведення тематичних екскурсій підказує тематичний принцип організації експозиції. На нашу думку, на базі музею можна було б прослухати такі теми: «Роль козацтва у заселенні та освоєнні Південної України», «Козацтво між двома імперіями: турецька і Російська політика щодо козацтва», «Участь козацьких військ у російсько-турецьких війнах», «Нащадки запорожців у Хаджибеї-Одесі» та ін.

Деякі роки тому на вулиці Чорноморського козацтва було відкрито музей історії розвитку українського козацтва. Його експонати було зібрано сучасними козаками, викладачами історичного факультету університету, співробітниками краєзнавчого музею, а також небайдужими до історії краю одеситами. Тут зібрано предмети побуту, козацьку зброю, копії географічних карт часів козацтва, реконструкції прапорів, репродукції картин, погруддя отаманів Білого і Чепіги та інші не менш цікаві експонати. Наприклад, вітрина, що за допомогою фотографій та особистих речей розповідає про старовинний козацький рід Дубовиків. Матеріали для неї надав наш сучасник – козак, напевне, в 10-му поколінні Леонід Дубовик, якого можна зустріти у козацькому вбранні біля Потьомкінських сходів, поспілкуватися і сфотографуватися.

Відвідування Одеських музеїв, заплановане при викладанні курсів української історії та культури, передбачає використання інформації, отриманої під час екскурсій, для підготовки до семінарських занять, для написання рефератів та виступів на студентських наукових конференціях. Ця форма самостійної роботи студентів, поза сумнівом, є корисною для начального і поглибленого викладання навчального матеріалу з історії козацтва. На нашу думку, доцільною може бути організація екскурсій для студентів на теми «Одеса козацька» та «Одещина козацька» із залученням краєзнавців.

Список використаних джерел та літератури

1. Лещинская Н. Биноколь в историю: 40 лет Одесскому историко-краеведческому музею // <http://www.raso.net/odessa/media/odessa/4/36.htm>
2. Малых А. Размышления о музейной экспозиции // Вісник Одеського Історико-Краєзнавчого Музею. – 2006. – Вип. 1. – <http://www.history.odessa.ua>
3. Історія Одеси / Колектив авторів. Голов. ред. В. Н. Станко. – Одеса: Друк, 2002. – 560 с.
4. Времен связующая нить // history.odessa.ua/ex01.htm
5. Мицик Ю.А., Плохий С.М., Стороженко І.М. Як козаки воювали. – Дн-ськ: Промінь, 1990. – С. 264–270.
6. Бачинська О.А., Гончарук Т.Г., Гуцалюк С.Б. та ін. Одеса козацька. – Одеса: Фенікс, 2008. – 240 с.

Чергик Н.Ю.
м. Запоріжжя

ІЗ ДОСВІДУ СТВОРЕННЯ ПРОЕКТІВ ІНТЕР'ЄРІВ ОБ'ЄКТУ «ВІЙСЬКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ» ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСУ «ЗАПОРІЗЬКА СІЧ»

«Любая реконструкция является современной интерпретацией, удачной или менее удачной подделкой» [7, с.179]. Не можна погодитись із цим висловом, особливо якщо мова іде про реконструкцію об'єкту, відомості щодо архітектури та інтер'єрів якого абсолютно відсутні. Саме таким є експозиційний об'єкт «Військова Канцелярія». Він має представляти Війська Запорозького Низового Канцелярію в історико-культурному комплексі «Запорізька Січ» Національного заповідника «Хортиця». Ми не маємо описів кімнат січової канцелярії Запорозького Війська, тому можемо створити лише більш-менш достовірну «канцелярську» обстановку XVII-XVIII ст., застосовуючи метод історичної та етнографічної аналогії. В даній статті ми розкажемо про те, на підставі яких джерел, етнографічних та історичних досліджень були побудовані 3D-візуальні проекти інтер'єрів «Військової Канцелярії», і як при цьому були враховані задачі, покладені на дану експозицію. Комп'ютерна 3-D графіка для даного проекту виконана випускником регіонального університету центру комп'ютерних технологій і бізнесу ім. Н. Кручиніної – Богданом Карасенко.

Перед усім слід зазначити, що «Військова Канцелярія», як експозиційний об'єкт, знаходиться в структурі несполучених між собою експозиційних підрозділів. Поруч із «Козацьким куренем», «Будинком кошового отамана», «Пушкарнею» вона відноситься до провідних експозицій – таких, на які ляже найбільше навантаження. «Військова Канцелярія» може функціонувати як автономно, так і в єдиній системі екскурсійного маршруту [15].

Однією із задач даного об'єкту є створення цілісного емоційного образу «присутнього місця», як це визначено «Науковою концепцією музейно-експозиційних об'єктів історико-культурного комплексу «Запорізька Січ». Для реалізації даної задачі обрано принцип образно-драматургічної побудови

експозиційного середовища. «Січове буття» у «Військовій Канцелярії» пропонується виразити у двох сюжетних аспектах: 1) «Прагнення до певного порядку і самоорганізації» – показ Війська Запорозького Низового Військової Канцелярії як бюрократичного державного органу, як способу впорядкування досить бурхливого та неприборканого козацького життя; 2) «Зв'язок» – показ січової канцелярії в якості засобу зв'язку низового товариства зі світом через листування, пошту, розвідки; а також показ січової канцелярії як установи, завдяки якій створений зв'язок із нинішнім часом, адже саме завдяки січовим канцеляристам ми маємо документальні відомості про запорозьке козацтво [15].

Ще однією задачею даної експозиції є показ людини конкретного історичного середовища. В зв'язку із цим запропоновано використати культурно-антропологічний підхід. В такому контексті «Військова Канцелярія» закликає презентувати «сліди буття» військового писаря – в кімнаті військового писаря, та служителів січової канцелярії – в сінях та кімнаті канцеляристів [15].

Як же в залежності від вищезазначених задач може виглядати «Військова Канцелярія» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ»? Ще раз зазначимо, що у відповідності до «Наукової концепції музейно-експозиційних об'єктів історико-культурного комплексу «Запорозька Січ» композиційне рішення інтер'єрів об'єкту «Військова Канцелярія» задається особливостями устрою так званого «присутнього місця», своєрідного середньовічного офісу [15]. Тож, приступаючи до розробки інтер'єрів названого об'єкту, ми перед усім звернули увагу на те, як виглядали присутні місця Росії та України у XVII-XVIII ст. Наші дослідження показали, що більшість із них мали парадний вигляд. Часто це були цегляні, двоповерхові будівлі або будівлі на підклетях, з високим ганком або галереєю, з виразним зовнішнім виглядом будови, склепінчастими стелями [23]. На відміну від таких презентаційних присутніх місць, в історико-культурному комплексі «Запорозька Січ» ми створюємо образ суворого, аскетичного приміщення. Такий вибір пояснюємо тим, що січова канцелярія, очевидно не була помпезною будівлею. Стосовно цієї установи відомо, що вона була явищем доволі пізнім в історії запорозького козацтва, і принаймні до 1755 р. не мала свого приміщення. До того часу діловодство Коша вели у будинку військового писаря. На час ліквідації Січі (1775 р.) Військова канцелярія уже мала окреме приміщення, яке знаходилося у дворі військового писаря, поруч із його будинком. [14; 17, с.149].

Припускаючи, що за архітектурним рішенням і плануванням січова канцелярія могла бути схожою на традиційне українське житло XVIII ст., «Військова Канцелярія» в нашій реконструкції – одноповерхова, зрубна будівля, з ганком, вкрита гонтом, за плануванням «кімната – сіни – кімната», без підвалу, з простою стелею, дощатою підлогою, підштукатуреними і підбіленими стінами. В її екстер'єрі та інтер'єрі використані природні, притаманні Запорозьким землям матеріали: дерево, глина, побілка. Підставою для гонтового даху та зрубною будови «Військової Канцелярії» послужив, зокрема, документ з Архіву Коша останньої Запорозької Січі, датований 1756 роком, в якому йдеться про перевезення через митницю лісоматеріалів, призначених для відбудови винищених пожежею 1 травня 1756 року січових будівель [4, с.550]. Існує припущення, що саме після названої пожежі січова канцелярія отримала власну будівлю [14]. Наявність зрубних будівель та дерев'яних колод зазначена також в описі майна запорозької січової старшини (1775 р.), а саме: у кошового Петра Калнишевського зрубною була хата в зимівнику, що на річці Кам'янці; у військового писаря Івана Глоби, на хуторі, що близь річки Тернівки, зафіксований заготовлений для зведення хати ліс; у запорожця Василя Писмечка зазначені три рублені хати, в зимівнику при річці Камишеватій [17, с.145, с.165, с.190].

Укомплектування інтер'єру кімнат «Військової Канцелярії» проведено з урахуванням тем, які презентує кожне експозиційне приміщення. Таких приміщень три: сіни, канцелярська кімната, кімната писаря. Основна тема об'єкту доволі широка – «Прагнення до певного порядку і самоорганізації. Військова канцелярія – присутнє місце на Січі, бюрократичний державний орган, спосіб впорядкування бурхливого та неприборканого козацького життя» – розкривається серією тем і підтем.

Наприклад, комплексом предметів, розташованих у сінях розкривається тема «Січова канцелярія як установа, що утворила зв'язок низового товариства з тогочасним світом (через листування, пошту, розвідки)». За нашим задумом експозиція починається на вулиці: вздовж чільної стіни, праворуч від ганку, на дворі біля «Військової Канцелярії» стоїть лавка. Підставою для її наявності в експозиційному просторі стала згадка про «лавку на вулиці» в описі того, що залишилось після покійного писаря, запорожця Афанасія Фрідриха [17, с.181]. Крім неї частиною екстер'єру «Військової Канцелярії» є призьба, яка за українською етнографічною традицією також служила місцем для сидіння [6, с.14-15] (Рис. 1.). Ще одна лавка стоїть в приміщенні сіней праворуч від входу, вздовж стіни, яка відділяє сіни і канцелярську кімнату (Рис. 2.). Цікаво, що Генеральним Регламентом 1720 р. передбачалось мати в присутніх місцях «прихожі комори» з лавками для тих, хто очікує прийому [19, с.131]. Такими місцями для очікування в нашій реконструкції є лавка на вулиці, призьба, і лавка в сінях.

Крім лавки, в сінях представлені дві великі оббиті металом скрині (своєрідні сейфи), мішки і бочки (Рис. 2.). Їх заповнення має продемонструвати те, що на утримання січової канцелярії виділялась грошова і провіантська (борошно та крупи) платня [20]. Прототипами представлених речей послужили предмети фондової колекції Національного заповідника «Хортиця».

Тема «Січова канцелярія як установа, що утворила зв'язок з нинішнім часом (через документи, створені січовим канцеляристам)» розкривається кількома підтемами у канцелярській кімнаті.

Підтему «Об'єми, умови роботи та оплата праці в січовій канцелярії» передають: аскетичний інтер'єр (простий сволок і меблі, теракотова груба); слабе освітлення приміщення (каганцями і свічками); велика кількість письмового приладдя (на столах: пера, чорнильніці, перочинні ножі, пенали для пер, при-

труски з піском, папери; на лавках: проспекри, для тих кому не вистачало місця за столом). Оплату роботи писаря демонструють: купка грошей та документи з проханням виділити більше коштів на утримання штату січової канцелярії.

Інтер'єр цієї кімнати облаштований за П-подібною композицією. Тон усьому задали лавки, виставлені «покоюм» (літерою «П»), що є доволі поширеним варіантом облаштування внутрішнього простору приміщень у XVII-XVIII ст. Так, наприклад, стояли лавки в кімнатах більшості громадських будинків Пскова XVII ст. [2, с.52]. «Покоюм» мали стояти лавки в «прихожих» коморах присутніх місць XVIII ст. [19, с.131]. З'єднані на покутті лавки зафіксовані в сільських хатах Поділля XIX-XX ст. [13, с.165].

При усьому розмаїтті конструктивних деталей лавок, в кімнаті канцеляристів «Військової Канцелярії» лавки виконані аналогічно зображенню на рисунку учнів Києво-Печерської Лаврської іконописної майстерні «Святий Ієронім в келії»: дошка сидіння спирається на хвилясто вирізьблені опорні дошки [8, с.95].

Розстановка столів в канцелярській кімнаті відповідає положенню лавок – вздовж стін. Враховуючи дані про штат Військової Канцелярії Запорозької Січі, який на кінець XVIII ст. складав 20 – 38 осіб, у «Військовій Канцелярії» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ» ми поставили три столи [5, с.296; 22, с.146]. Для старшого канцеляриста – персональний стіл, ліворуч від входу. Біля столу – стільчик, за конструкцією аналогічний зображеному на гравюрі «Нестор Літописець» до «Патерика Печерського» 1702 р. [16, с.125] (Рис. 3.).

Для перекладачів, враховуючи специфіку їх діяльності і пораду Генерального Регламенту «переводчикам особливий стол иметь» – вздовж причілкової стіни поставили окремих стіл, розрахований на двічотири особи [19, с.128] (Рис. 3.).

У відповідності до порад Генерального Регламенту, що «канцеляристи и копиисты могут, ежели место тесно, по два при одном ящике сидеть» та повинні мати такі робочі місця, щоб «всякой у своего места дело свое за замком иметь мог» – вздовж чільної стіни ми поставили довгий стіл на вісім шухлядок [19, с.128]. За таким столом з двох боків (якщо сидіти і на лавці, і на скрині, що перед цим столом) могли б розміститися шістнадцять канцеляристів (Рис. 3.).

Форма усіх столів нашої реконструкції – чотирикутна. Всі столи з шухлядками, як того вимагав Генеральний Регламент 1720 р. [19, с.128]. Ніжки столів мають різну конструкцію, але усі відзначаються заокругленістю деталей, що відповідає тенденціям виготовлення меблів доби бароко [11, с.108-125].

Розташовані на столах копії документів, які характеризують різноплановість документообігу Коша Запорозької Січі, розкривають наступну підтему канцелярської кімнати: «Види документів: внутрішнє та зовнішнє діловодство (на зразках документів Архіву Коша Нової Запорозької Січі)». Серед копій мають бути представлені цікаві за змістом зразки наказів, ордерів, інструкцій, донесень, рапортів, чолобитних, прохань, атестатів, паспортів, свідоцтв, білетів, розписок, векселів, заповітів, ухвал, переписів, описів, реєстрів, журналів, іншомовних рукописів.

Підтему «Техніка письма та технологія писарської справи у XVII-XVIII ст.» розкриває шафа-поставець, завантажена усім необхідним для письма інвентарем. Решітчасті дверцята цієї шафи ми запозичили із досвіду реконструкції інтер'єру Приказних палат Коломенського, XVII ст. [12, с.126] (Рис. 4.).

Напрацюваннями співробітників музею «Коломенське» також скористались для введення до інтер'єру канцелярської кімнати «Військової Канцелярії» каналки з перекидною спинкою [12, с.126] (Рис. 3.).

У покутті канцелярської кімнати пропонуємо поставити образ Івана Богослова, якого завжди зображували зайнятим процесом письма – що відповідає емоційному, тематичному і експозиційному спрямуванню даної кімнати. За основу пропонуємо взяти ікону «Святий Іван Богослов» з церкви Святого Миколая у Куцеволівці (Україна, 2 чверть XVIII ст.). Прикметним є те, що в даному творі на передній план винесено робочу руку персонажа, чітко показано, як Іван тримає перо.

Окремої уваги заслуговують такі конструктивні елементи інтер'єру кімнати канцеляристів як сволок і груба. Сволок ми вводим як обов'язковий, не тільки будівельний, а й сакральний акцент українського житла [6, с.102-109]. Груба в нашій реконструкції – теракотова, виконана за проектами члена Співки художників України С.В. Гресика, з урахуванням колекції пічних кахлів, виявлених на місці Кам'яньської Січі археологічними експедиціями Національного заповідника «Хортиця» [18].

Тема «Військовий писар – балансування на межі протиріч: між січовою громадою усної комунікації та необхідністю бути керівником бюрократичного органу» розкривається у кімнаті писаря, по-перше, плануванням будинку (військовому писарю, як представнику січової старшини, виділено окреме приміщення); по-друге, експозиційними засобами (заплановано використати копії документів-розпоряджень про ведення діловодства на Січі відповідно до стандартів Російської держави; та копії документів з Архіву Коша, в яких відображена схильність запорожців до «усної пам'яті», до того, щоб зайвий раз не складати письмові документи [14].

Основна задача даного експозиційного приміщення – створити умови для впровадження інтерактивних форм спілкування з відвідувачами. В зв'язку із цим, місцями для сидіння служать рухомі меблі – ослони, які можна переставити для зручного розташування групи відвідувачів під час інтерактивних занять.

Гармонійно вписались в інтер'єр дві скрині: масивна, оббита металом і окована металевими стрічками канцелярська скриня та проста дерев'яна (обидві мають прототипи в фондівій колекції Національного заповідника «Хортиця») (Рис. 5.).

Згідно із описами присутніх місць та приватних осель мешканців України XVII-XVIII ст., в інтер'єрах названого часу нерідко використовувались меблі обтягнуті тканиною або шкірою. Наприклад: в Приказній палаті Києва, згідно із Розписним списком 1695 р., «лавки, где сидят бояре и воеводы, подбиты сукном». Очевидно на цих лавках лежали «три тюшка (матрацика) кожаных старьих» [1, с.136].

Оббита добрим сукном лавка передбачалась Генеральним Регламентом 1720 р. для прихожкої комори, «дабы знатные люди сидеть и отправления своего ожидать могли» [19, с.131]. В кімнатах Генеральної Військової канцелярії в м. Глухові (за описом 1735 р.), в будинку Петра Калнишевського (за реєстром майна 1775 р.), в зимівнику пушкаря Івана Смоли (за реєстром майна 1775 р.) – оббитими червоною шкірою були стільці [1, с.136; 17, с.127, с.188; 21, с.325-327]. В інтер'єрі кімнати військового писаря «Військової Канцелярії» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ» пропонуємо поставити канапку-скриню з оббитими червоною шкірою сидінням та спинкою (Рис. 5.).

Крім скринь, ослонів і канапки, в кімнаті писаря ми розмістили дві шафи. Хочеться звернути увагу на деякі аспекти їх будови: дверцята і шухлядки обох шаф виконані в популярній починаючи з XVI ст. фільончастій техніці. Шафу-бюро відзначає виступаючий столик (Рис. 6). Двоюрисну шафу – дверцята з механізмом ширми та чітко виражені риси «сундучності», продемонстровані масивними ручками на торцях [11, с.68-96] (Рис. 7.). Підставою для створення дверцят-ширми послужило зображення шафи на рисунку «Святий Ієронім в келії» учнів лаврської іконописної майстерні [8, с.95]. Можливо перед нами просто невдало виконана робота, але відкриті дверцята схожі скоріше на ширму ніж на традиційні двері на завісах.

Серед меблів в даній кімнаті є одна полицка, прототипом якої стала полицка також з рисунку «Святий Ієронім в келії»: дошка спирається на хвиляподібно вирізьблені підпорки [8, с.95] (Рис. 8.).

Покуття. Відштовхуючись перед усім від тематичного спрямування даного приміщення і тематичного спрямування всього експозиційного об'єкту «Військова Канцелярія», в кімнаті військового писаря ми пропонуємо поставити образ Дмитра Ростовського. Такий вибір пояснюємо там, що у 1757 році пройшла канонізація цієї особи і введення її до рангу «святих». В зв'язку із цим в Архіві Коша останньої Запорозької Січі є документи про огляд мощей покійного митрополита Дмитра Ростовського в Яковлевському монастирі [3, с.128]. Очевидно, запорозьким козакам була відома персона Дмитра Ростовського, його життя і діяльність на поприщі розвитку просвітництва. Оскільки січова канцелярія могла сприйматися запорозьким товариством як осередок освіченості, грамотності, письменства – образ Дмитра Ростовського вважаємо доречним в експозиційному середовищі «Військової Канцелярії». За основу пропонуємо взяти ікону «Изображение преподобнаго Дмитрия Ростовского» [10].

Хочеться зауважити, що завдяки комп'ютерній програмі «blender» ми змогли кілька разів змінювати інтер'єр в залежності від набору меблів. Це дозволило нам зробити і обрати найвдаліші варіанти предметів, відповідні до планування і масштабів кімнат. Наприклад, спочатку виготовили полицку з опорами у вигляді простих брусків, як це зображено на гравюрі «Нестор Літописець». Але вона виглядала невизначно. Була спроба зробити лавки на ніжках-балаясинах, як це зображено на гравюрі «Євангеліст Іван» Олександра Тарасевича. Проте, такі лавки виглядали не органічно в нашому інтер'єрі. Тому форми кронштейнів для полицки та опор для лавок ми запозичили з рисунку учнів Київської Лаврської іконописної майстерні «Святий Ієронім в келії», XVIII ст. З цього ж рисунку запозичили конструкцію дверцят-ширми для двоюрисної шафи. Сконструювали також, зображений на рисунку круглий стіл з масивною точеною ніжкою – адже за описами канцелярських кімнат Генеральної Військової Канцелярії в м. Глухові значаться один довгий і чотири круглих столи. Але, в кімнатах нашої «Військової Канцелярії» круглий стіл виглядав абсолютно неприродно. Від цієї ідеї довелось відмовитись.

Теж саме стосується фактур. Завдяки програмі їх можна змінювати і підбирати найвигідніші текстури. Наприклад, спочатку ми «затекстурили» лавки і столи «під липу», відштовхуючись від того, що більшість меблів Генеральної Військової Канцелярії були виготовлені із цієї деревини. Але у липи невизначна текстура, блідий колір. Лавки і столи виглядали нецікаво. Тому ми їх «переодягли» в більш коштовні породи, з виразною текстурою і кольором – дуб і горіх.

Таким чином, користуючись побіжними аналогіями (розпорядчо-директивними документами щодо устрою канцелярій і контор, описами інтер'єрів присутніх місць і приватних осель XVII-XVIII ст., графічними творами XVI-XVIII ст., даними археологічних і етнографічних досліджень, зразками музейних колекцій) ми спробували створити естетично цілісний облік січової канцелярії, також виконати тематично-експозиційні задачі, покладені на «Військову Канцелярію» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ».

Список використаних джерел і літератури

1. Алфёрова Г.В., Харламов В.А. Киев во второй половине XVII века. Историко-архитектурный очерк. – К.: Наукова думка, 1982. – 160 с.
2. Аршакуни О.К. Народное зодчество Пскова: (Архитектурное наследие Ю.П.Спегальского). – М.: Стройиздат, 1987. – 199 с.: ил.
3. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734-1775. – К., 1998. Том. 1. – 696 с.
4. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734-1775. – К., 2006. – Т. 4. – 885 с.
5. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734-1775. – К., 2008. – Т. 5. – 256 с.
6. Данилюк А.А. Давня архітектура українського села: Етнографічний нарис. – К.: Техніка, 2008. – 256 с.: іл.
7. Дедюхина В.С. Реставрация интерьеров исторически сложившихся архитектурных памятников // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Вып. 12. – М.: Искусство, 1989. – с. 176 – 186.
8. Жолтовський П.М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні. – К.: Наукова думка, 1982. – 15с.: іл.
9. Історія української культури. Т.3. – К.: Наукова думка, 2003. – 1245 с.
10. Ікона «Изображение преподобнаго Дмитрия Ростовского» XVIII ст. Режим доступу: <http://monar.ru/galereia/files/images/ib691.jpg>

11. Кес Д. Стили мебели (издание второе на русском языке). – Будапешт: изд-во Академии Наук Венгрии, 1981. – 270 с.: ил. Режим доступа <http://iboo.ru/7841.htm>; <http://www.infanata.com>
12. Коломенское. – М.: Искусство, 1971. – 160 с.: ил. Авторы текстов: Гра М.А., Жиромский Б.Б.
13. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля (кінець XIX – XX ст.). Історико-етнографічне дослідження. – К.: Наукова думка, 1980. – 190 с.
14. Кузик Т. «З письма та письменних людей нема добра»? Запорозька Військова канцелярія, військова «простота» й «проста вольниця» (Опубліковано: Київська академія. – К., 2008. – Вип. 5. – С.125-143. Режим доступу: <http://archive-k.mylivepage.com>. (на сайті текст подано в авторській редакції).
15. Наукова концепція музейно-експозиційних об'єктів історико-культурного комплексу «Запорозька Січ». – Запоріжжя, 2008 // Науковий архів Національного заповідника «Хортиця», справи за 2008 рік.
16. Овчинников В. Історія книги: Еволюція книжкової структури: Навч. посібн. – Львів: Світ, 2005. – 420с.: іл.
17. Полонська-Василенкова Н. Майно запорізької старшини як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя.
18. Проектування художньо-оформлювальних робіт в історико-культурному комплексі «Запорозька Січ» Національного заповідника «Хортиця». Проектування печей. Том. 16. Канцелярія (В-4). Автор проекту Гресик С.В. // Науковий архів Національного заповідника «Хортиця». – м. Запоріжжя, 2006, справа № 481.14.
19. Реформи Петра І. Сборник документов. Генеральный регламент, 28 февраля 1720 г. Выверено по изданию: Сост. В.И. Лебедев. М., Гос. соц.-экон. изд-во, 1937. Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru>
20. Синяк І.Л. Джерела з історії діловодства запорозького козацтва доби Нової Січі (1735-1775) // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2006. Режим доступу: www.sinjak.com.ua/ukr
21. Судієнко Д. Матеріали для отечественной истории. (Отдѣль третій. Описаніє ім'яній принадлежавших Гетману Даниїлу Апостолу). – К., 1853. – 317 с.
22. Ченцова Н.В. Атестати запорозьких козаків в архіві Коша Нової Запорозької Січі як джерело до вивчення козацьких біографій // Історія і особистість історика. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2004. – с.139 - 154.
23. Названі архітектурні елементи мали, наприклад: Приказна палата Новгорода (кін. XVII-поч. XVIII ст.), Воеводська приказна «ізба» Іркутська, Приказна палата Тобольського кремля (початок XVIII ст.), Приказна палата Києва (кінець XVII ст.), будинок канцелярії Чернігівського козацького полку (м. Чернігів, 1690-і рр.), будинок канцелярії Київського козацького полку (м. Козелець 1756-1765 рр.), будівля полкової скарбниці (м. Прилуки, перша половина XVIII ст.), яка спочатку використовувалась як полкова канцелярія.

Шевченко-Чепелева Т.Т.
г. Мелітополь

ФОРМИРОВАНИЕ ФОНДОВОЙ КОЛЛЕКЦИИ ПО ТЕМЕ «КАЗАЧЕСТВО» В МЕЛИТОПОЛЬСКОМ ГОРОДСКОМ КРАЕВЕДЧЕСКОМ МУЗЕЕ

Мелітополь – город областного подчинения и административный центр Мелітопольского района. Он расположен на правом берегу р. Молочной, в 120 км. от г. Запорожья.

Своих первых посетителей мелітопольский краевой, как он тогда назывался, музей принял 1 мая 1921 г.

В его фондовых коллекциях были представлены предметы, входившие ранее в собрание музеев уездной Земской управы и мелітопольского Реального училища, или как еще иначе назывался музей Реальной училища – «Историко-географический музей при Реальном училище» [4, с.3].

С деятельностью Мелітопольского краеведческого музея связали научную деятельность такие ученые, как Д.Я.Сердюков, А.Н.Бадер, В.Н.Даниленко, М.Я.Рудинский, А.И.Тереножкин, Б.Д.Михайлов [2, с.4].

В ноябре 1930 г. фондовая коллекция составляла 12400 музейных предметов [1, с.19]. В историко-бытовом отделе музея экспонаты были распределены в такой последовательности: после разделов «Груцькі колонії на Мелітопольщині», «Скити й інші стародавні поселенці», експонировались музейные предметы по теме «Запорізькі паланки в окрузі (трохи Запорізької старовини)» [1, с.22].

Когда началась Великая Отечественная война, наиболее ценные экспонаты музея были эвакуированы, но по дороге в г. Орджоникидзе погибли [3, с.5].

В 1944 г. политуправление 4-го Украинского фронта организовало в Мелітополе выставку, рассказывающую о подвигах советских воинов в боях за город. Часть экспонатов этой выставки, после ее закрытия, поступила возрождавшемуся краеведческому музею [4, с.9-10].

В фонды Мелітопольского краеведческого музея (далее сокр. – МКМ) в 1958 г. поступило из фондов Киевского исторического музея знамя (штандарт) времен царствования Екатерины II, конец XVIII в., реставрировано (МКМ КВ. – № 6809 / В. – № 489).

В 50-е гг. фонды музея пополняются коллекцией курительных трубок XVIII в. (МКМ КВ – № 6854 / В – № 534, КВ – № 6855 / В – № 535, КВ – № 6856 / В – № 536, КВ – № 6857 / В – 537), переданных Киевским историческим музеем. Одна курительная трубка XVIII в. (МКМ КВ – № 6858 / В – № 538) была передана Николаевским краеведческим музеем.

В 1952 г. Днепропетровский исторический музей передал на постоянное хранение в Мелітопольский краеведческий музей более 50 музейных предметов. В том числе:

1

2

3

4

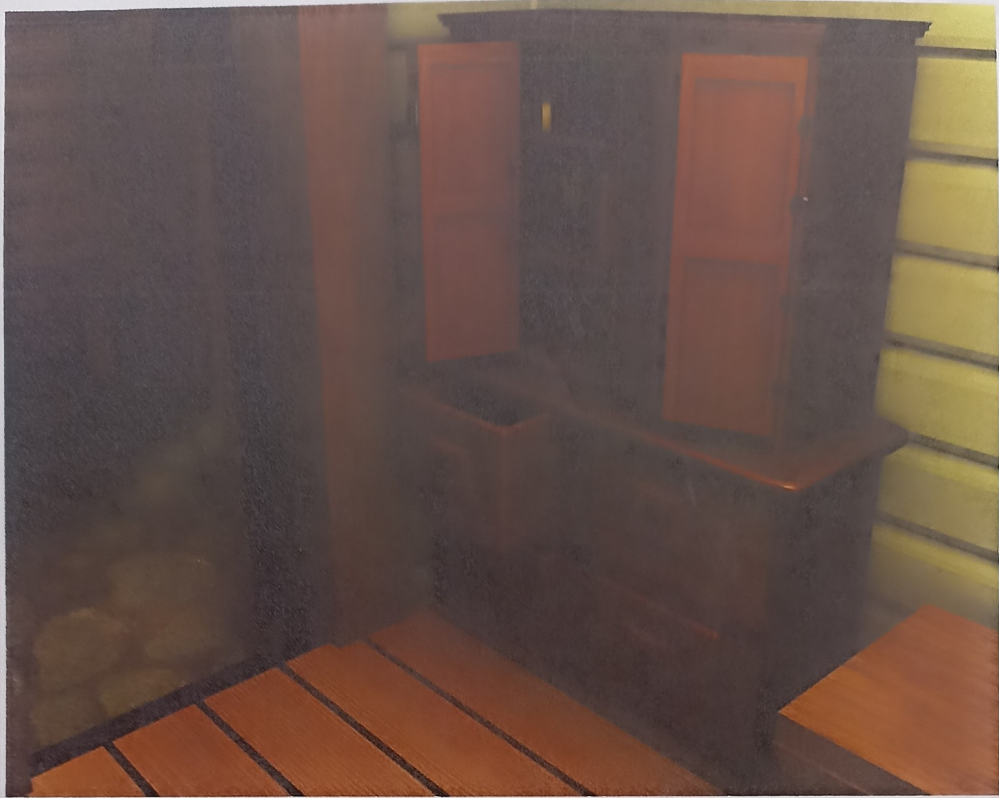
5

6

Ілюстрації до статті Чергiк Н.Ю.

1. Малюнок 1.
2. Малюнок 2.
3. Малюнок 3.
4. Малюнок 4.
5. Малюнок 5.
6. Малюнок 6.

7

8

Ілюстрації до статті Чергiк Н.Ю.

7. Малюнок 7.

8. Малюнок 8.